

نگرش مفهومی و کارکردی امنیت انسانی در چشم انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران

دکتر محمد قصری* و رضا دوستدار**

چکیده

مؤلفه‌های امنیت انسانی جایگاه ویژه‌ای را در سند چشم انداز ۱۴۰۴ ج.ا.ا به خود اختصاص داده‌اند، به نحوی که با تحلیل محتوای این سند می‌توان مولفه‌های امنیت انسانی را در ابعاد مختلف آن از جمله (امنیت جامعه، امنیت شخصی، امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی، امنیت غذایی، امنیت بهداشتی، امنیت محیط زیستی) در دو حوزه رهایی از نیاز و رهایی از ترس آشکار ساخت. در این راستا می‌توان به مولفه‌های ذیل اشاره نمود که به طور مستقیم در سند چشم انداز ۱۴۰۴ اشاره شده است: «امنیت»، «بهره‌مند از امنیت اجتماعی»، «بهره‌مند از امنیت قضایی»، «عدالت اجتماعی»، «عدم تبعیض» در بعد اجتماعی و سیاسی، «آزادی‌های مشروع»، «حفظ کرامت و حقوق انسانها»، در بعد فردی، «برخوردار از تامین اجتماعی» و «فرصتهای برابر»، «توزیع مناسب درآمد»، «فقر»، «ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه»، «اشتغال کامل»، «رشد اقتصادی» در بعد اقتصادی، «سلامت»، «رفاه»، در بعد بهداشتی امنیت انسانی، و «بهره‌مندی از محیط زیست مطلوب» در بعد زیست محیطی. همچنین می‌توان به مولفه‌هایی اشاره نمود که به طور غیر مستقیم با امنیت انسانی در ارتباط هستند از جمله «وجدان کاری»، «سرمایه اجتماعی»، «متکی بر سهم برتر منابع انسانی»، «مردم سالاری دینی»، «متکی بر اصول اخلاقی» و ..

واژه‌های کلیدی: سند چشم انداز ۱۴۰۴، امنیت انسانی، مولفه، کارکرد

* رئیس سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا و استادیار دانشگاه علوم انتظامی: ghasr324@yahoo.com

** عضو هیئت علمی سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا، پست الکترونیکی: rezadoustdar@gmail.com

مقدمه

با پایان جنگ سرد، بنیانهای توسعه و امنیت دورانهایی از آشفتگی مفهومی را پشت سر گذاشتند که یکی از پیامدهای این امر ظهور مفهوم «امنیت انسانی»^۱ بوده است. هیچ تعریف واحدی از امنیت انسانی وجود ندارد. گرچه تعریف امنیت انسانی به عنوان یک مسئله باز باقی مانده است، با این وجود میان طرفداران این مفهوم این اجماع وجود دارد که تغییر توجه از رویکرد دولت محور^۲ به امنیت به رویکرد مردم محور^۳ به امنیت روی داده است و باید از توجه به امنیت مرزهای دولت به مردمی که در درون این مرزها زندگی می کنند تغییر یابد. [۱]

همچنانکه برنامه توسعه سازمان ملل^۴ عنوان نموده، این اصطلاح معمولاً به معنای «رهایی از ترس و نیاز است». امنیت انسانی از دو جزء مهم «رهایی از ترس» و «رهایی از نیاز» تشکیل شده است. این دو رکن، امنیت انسانی را در ابعاد امنیت اجتماعی، اقتصادی، شخصی، سیاسی، غذایی، بهداشتی و محیطی گسترش می دهد. بنابراین امنیت انسانی هم شامل تامین نیازهای اولیه مادی انسانی و هم شامل ابعاد غیرمادی است که جنبه کیفی قضیه را شکل می دهد. به عبارت دیگر تامین نیازهای مادی شرط لازم- و نه کافی- امنیت انسانی است چرا که امنیت انسانی مسائلی فراتر از حیات و بقای فیزیکی انسان را در بر می گیرد. [۲]

امروزه امنیت انسانی از واژههایی است که مکرر مورد استفاده نهادهای سازمان ملل، نهادهای کمک رسان به توسعه ملی و سازمانهای غیر دولتی ملی و بین المللی قرار می گیرد. برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP)؛ یکی از پیشگامان این موضوع بوده و معتقد است که مفهوم امنیت از تاکید انحصاری بر امنیت ملی، باید به سمت تاکید فزاینده تر بر امنیت مردم تغییر پیدا کند.

امنیت انسانی را نباید با توسعه انسانی^۵ یکسان انگاشت، توسعه انسانی؛ هدفی موسع تر، شامل تر و بلند مدت تر بوده و در پی کسب آمال هر جامعه، اعم از فقیر و غنی است. هدف توسعه انسانی شکوفایی و به کمال رساندن افراد در جوامع و خانه هایشان و توسیع تعداد گزینه های آنها می باشد. در حالی که امنیت انسانی به این معنی است که

¹ Human security

² State-centered approach

³ People-centered approach

⁴ United Nations Development Program (UNDP)

⁵ Human development

افراد بتوانند انتخابهای خود را با ایمنی و آزادی تجربه کنند و به نسبت مطمئن باشند که فرصتهایی که آنان امروز دارند فردا از دست نخواهند داد. به عبارتی امنیت انسانی تا حدود زیادی متوجه پیشگیری است و می‌کوشد معضلات آینده را پیش بینی و برای مقابله با آنها آماده شود. همچنین در بیشتر اوقات اهداف امنیت انسانی کوتاه مدت تر است. توسعه پایدار بر رشد توأم با برابری تاکید دارد؛ اما نقطه تمرکز امنیت انسانی «افت امنیت» است. [۳] با این حال باید تاکید کرد که پیشرفت در یک حوزه امکان پیشرفت در حوزه دیگر را تقویت می‌کند. همینطور شکست توسعه انسانی منجر به انباشت محرومیت، فقر انسانی، گرسنگی و بیماری می‌شود. در عصر حاضر مراقبت از امنیت انسانی و ارتقای ضریب ایمنی شهروندان در مقابل انواع تهدیدات مورد اشاره، به یکی از وظایف اصلی دولت و حکومت‌ها تبدیل شده است و آنان موظفند در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های خود امنیت انسانی را در اولویت قرار دهند. [۴]

سند چشم انداز توسعه آرمانها، اولویتها، و افق‌های یک جامعه را ترسیم می‌کند. این آرمانها در قالب سند چشم انداز بر آینده‌نگری، ارزش‌گرایی، واقع‌گرایی و جامع‌نگری مبتنی است. سند مذکور اهداف متعددی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، علمی-فنی و فرهنگی در نظر دارد که به برخی از آنها به صورت صریح و جزئی اشاره شده و برخی در قالب اهداف آرمانی بیان گردیده است. دستیابی به اهداف ترسیم شده در سند چشم انداز توسعه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، علمی، فرهنگی و سیاسی مستلزم به کارگیری ظرفیت‌ها و منابع و استفاده بهینه از سرمایه‌ها است. از این رو جهت‌گیری به سمت افق‌های بالاتر، محور قرار دادن فرد و تربیت انسانهای توسعه‌یافته و برخوردار از ویژگی‌هایی چون مسئولیت‌پذیری، ایثارگری، ایمان، وجدان‌کار، روحیه همکاری و انضباط اجتماعی را الزامی می‌سازد. [۵] در همین راستا سند چشم انداز توسعه جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴ ه.ش بر انسان و ویژگی‌های آن تاکید فراوانی دارد. انسان قاعده‌مخروطی است که چشم انداز توسعه ایران آینده بر آن قرار گرفته است. انسان تحقق بخش اهداف مندرج در سند توسعه، انسانی است که ویژگی‌هایی چون فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مومن، رضایتمند، برخوردار از وجدان‌کار انضباط و روحیه تعاون، سازگاری اجتماعی متعهد به نظام اسلامی و شکوفایی ایران اسلامی و مفتخر به ایرانی بودن برخوردار است. بدون شک تربیت انسان‌هایی متصف به ویژگی‌های مذکور مستلزم نظام آموزشی، تربیتی و فرهنگی کارآمد است. به همین دلیل توجه به انسان مبنایی‌ترین هدف سند چشم انداز محسوب می‌شود. [۶]

این رویکرد با توجه به تشابهات محیط فرهنگی و اجتماعی در منطقه غرب آسیا و همچنین تجارب ارزشمند جمهوری اسلامی ایران در سه دهه بعد از انقلاب اسلامی به ویژه در زمینه توسعه و سازندگی می تواند الگویی برای کشورهای این منطقه قرار گیرد.

امنیت انسانی: مفاهیم، ابعاد و مولفه ها

مفهوم امنیت انسانی:

در سال های اخیر مفهوم امنیت انسانی در محافل مختلف مورد بحث قرار گرفته است. دکتر محبوب الحق^۱ برای نخستین بار در گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۴ برنامه توسعه ملل متحد توجه جهانی را به مفهوم امنیت انسانی جلب نمود و تلاش کرد تا نشست جهانی ملل متحد در خصوص توسعه اجتماعی را که در سال ۱۹۹۵ در کپنهاگ^۲ برگزار گردید تحت تاثیر قرار دهد.

از نظر محبوب الحق «امنیت انسانی نه درباره دولتها و ملتها بلکه درباره افراد و مردم است. و از این رو او استدلال می کند که جهان وارد عصر جدید امنیت انسانی شده است که در آن کل مفهوم امنیت تغییر خواهد یافت. در این مفهوم جدید، امنیت برابر با امنیت افراد است و نه تنها امنیت ملتها و امنیت مردم است و نه امنیت سرزمینشان. امنیت انسانی در زندگی مردم انعکاس می یابد و نه در اسلحه های کشورشان انعکاس می یابد. [۷] با گسترش ادبیات نظری در این حوزه تعاریف مختلفی نیز در خصوص امنیت انسانی ارائه شده است از جمله: در گزارش برنامه توسعه ملل متحد ۱۹۹۴، امنیت انسانی چنین تعریف شده است:

○ حفظ ایمنی انسان در مقابل خطرات شدیدی همچون گرسنگی، بیماری و ناراحتی های روانی.

○ حمایت از انسانها به هنگام وقوع تغییرات ناگهانی در الگوهای روزمره زندگی، چه در شغل آنها، سکونتگاه آنها و یا اجتماع آنها. [۸]

کارولین توماس^۳ عنوان می دارد که امنیت انسانی وضعیتی را توصیف می کند که در آن نیازهای مادی اولیه انسانی تامین شده و شخصیت و هویت انسانی (شامل مشارکت معنادار در زندگی اجتماعی) تحقق یافته باشد. امنیت انسانی بدین معنا قابل تقسیم و

¹ Mahbub ul Haq

² Copenhagen

³ Caroline Thomas

اختصاص یافتنی نیست؛ این گونه نیست که تامین آن برای یک دسته از افراد هزینه‌هایی را برای افراد دیگری به دنبال داشته باشد. [۹]

از نظر لوید آکسورتی^۱ (وزیر خارجه پیشین کانادا) امنیت انسانی عبارت است از: رفع فقر و محرومیت، داشتن سطحی متناسب از زندگی و تضمین حقوق اولیه انسانی. او نیازهای انسانی را مقدم بر نیازهای دولت شمرده است. از نظر او این امر به خاطر آن است که در دوره پس از جنگ سرد، منازعات درون دولتی بسیار شایع تر از منازعات میان دولتی شد. این منازعات از طریق فن آوری های سطح پایین صورت گرفته و برخلاف اوایل قرن بیستم، بیشتر قربانیان این منازعات (حدود هفتاد و پنج درصد آنها) را مردمان غیر نظامی تشکیل می‌دهند. [۱۰] همچنین وزارت امور خارجه و تجارت بین الملل کانادا امنیت انسانی را به عنوان ایمنی مردم در برابر تهدیدات خشونت آمیز و نیز غیر خشونت آمیز تعریف می‌کند. از این دیدگاه امنیت انسانی جایگزین امنیت ملی نیست، بلکه این دو به طور متقابل یکدیگر را پشتیبانی می‌کنند. از نظر این تعریف محدود، امنیت انسانی به معنای رهای از ترس و توسعه انسانی به معنای رهایی از نیاز می‌باشد. این دو گرچه مفاهیم متمایزی هستند با این وجود یکدیگر را تقویت می‌کنند. [۱۱]

همچنین گری کینگ و کریستوفر موری^۲ تعریفی قابل اندازه گیری، دقیق و ساده از امنیت انسانی ارائه می‌دهند: «تعداد سالهای زندگی آینده که خارج از وضعیت فقر عمومی صرف می‌شود». فقر عمومی زمانی روی می‌دهد که فرد در زیر آستانه حوزه اصلی رفاه انسانی قرار می‌گیرد. [۱۲]

سابینا الکایر:^۳ «از نظر او امنیت انسانی حفاظت درازمدت از هسته حیاتی کل زندگی بشری در برابر تهدیدات خطرناک و بحرانی است، به نحوی که با برآوردن احتیاجات بلند مدت انسان سازگار باشد». [۱۳]

به عبارتی امنیت انسانی شکلش را از انسان می‌گیرد: هسته حیاتی باید حفاظت شود. نهادهایی که وظیفه حفاظت از امنیت انسانی را بر عهده دارند قادر نخواهند بود که تا همه جنبه های انسانی را ارتقاء دهند. اما حداقلامکان آنها باید از این هسته زندگی افراد حفاظت کنند.

وزارت امور خارجه ژاپن نیز تعریفی جامع از امنیت انسانی ارائه می‌دهد: امنیت به طور کامل همه مخاطراتی را در برمی‌گیرد که بقا انسان، زندگی روزمره و شأن را تهدید می‌کند. برای مثال تخریب محیط زیست، نقض حقوق بشر، جرایم سازمان یافته فرا ملی،

¹ Liloyd Axworthy

² Gaey King & Christopher Murray

³ Sabina Alkire

قاچاق مواد مخدر، آوارگی، فقر، مین های زمینی ضد نفر، و بیماری های مسری نظیر ایدز و نیز تقویت تلاشها برای مواجهه با این تهدیدات. [۱۴] با توجه به تعاریف ارائه شده می توان چهار ویژگی اساسی امنیت انسانی را مشخص نمود:

۱- امنیت انسانی یک دغدغه جهانی است و به کل مردم دنیا اعم از غنی و فقیر مرتبط می شود.

۲- مولفه های امنیت انسانی لازم و ملزوم هم هستند.

۳- امنیت انسانی و مقابله با تهدیدات آن از طریق پیشگیری تضمین می شود و نه علاج پس از واقعه.

۴- امنیت انسانی مردم محور است. و لذا با کیفیت زندگی، آداب و رسوم ارتباطی تنگاتنگ دارد. [۱۵]

در خصوص سطوح و تاثیر گذاری امنیت انسانی می توان آن در ۵ سطح تهدیدات: ۱- فردی، ۲- محلی، ۳- ملی ۴- منطقه ای ۵- جهانی تقسیم نمود. هر یک از این سطوح نه تنها مشکلات و مسائل مربوط به خود را دارد بلکه با مشکلات سطوح دیگر نیز در ارتباط می باشد. بنابراین بهبود و افزایش امنیت انسانی در یک سطح بر سطوح دیگر نیز اثر مثبت خواهد داشت، چنانکه که تهدید امنیت انسانی در یک سطح، سایر سطوح را نیز تهدید خواهد کرد.

ابعاد و مولفه های امنیت انسانی

تعریف گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۴ برنامه ملل متحد از امنیت انسانی بیان می کند که دامنه امنیت جهانی باید به تهدیدات در هفت حوزه گسترش یابد.

امنیت جامعه:^۱ هنگامی که جوامع به عنوان نوعی نظام حمایتی عمل کنند که در آن مجموعه های عام از ارزشها و هویت رفاه اعضاء جامعه را ارتقاء بخشد این نوع امنیت حاصل می شود. به عبارتی این نوع امنیت اشاره به این حقیقت دارد که عضویت در یک گروه اعم از خانواده، جامعه، سازمان، گروههای نژادی و قومیتی، می تواند عامل ایجاد رقابتی برای صیانت از فرهنگ شود که این نیز به نوبه خود می تواند فرد را در موقعیت های متعارض، خشونت زا و یا تبعیض آمیز قرار دهد. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** تبعیض و تضاد قومی، نسل کشی و پاکسازی قومی، فروپاشی خانواده، نابودی زبانها و فرهنگهای سنتی، بی عدالتی، نرخ بالای موالید، عدالت اجتماعی، آموزش، تعداد مدارس و نسبت دانش آموز به معلم، هویت

^۱ Community security

اجتماعی، نرخ پایین مولید، میزان سواد، کارآمدی نظام آموزشی و تناسب آن با نیازهای ملی محلی.

امنیت شخصی:^۱ با آسیب پذیری نسبت به خشونت‌های فیزیکی ناشی از جنگ، جرم، خشونت خانوادگی، یا بیماری های روانی مرتبط می باشد. گروه‌های خاص نظیر زنان و کودکان بیش از سایرین نسبت به امنیت شخصی آسیب پذیرند. خشونت در بین فقرا بسیار شایع است زیرا آنها به دلیل فقر و نداری با بحران های بیشماری مواجه هستند. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** جرایم خشن، قاچاق مواد مخدر، خشونت و سوء استفاده از زنان و کودکان، برده داری و قاچاق زنان و کودکان؛ بدرفتاری نسبت به زنان و کودکان (در خانواده)؛ کودک ربایی؛ آدم ربایی؛ زلزله، سیل، کرامت انسانی، بهره مندی از حقوق انسانی.

امنیت سیاسی:^۲ این نوع امنیت، احترام به حقوق اولیه انسانی را لازم می شمارد. به عبارتی حمایت در برابر نقض حقوق بشر. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** فشار های حکومتی، خشونت نظام وار علیه حقوق انسانی، نقض نظام مند حقوق بشر، حقوق مشروع، قدرت مشروع، احترام به حقوق اولیه، فساد، کاربرد غیر قانونی قدرت، ثبات سیاسی.

امنیت اقتصادی:^۳ تامین این نوع امنیت مستلزم نوعی درآمد پایه و مطمئن برای افراد است که این درآمد عموماً از طریق انجام کارهای تولیدی مفید و درآمدزا و یا به عنوان آخرین راه حل از طریق شبکه های مطمئن اجتماعی حاصل می شود. با این مفهوم تنها حدود یک چهارم مردم جهان به لحاظ اقتصادی در امنیت هستند در حالیکه مسئله امنیت اقتصادی در کشورهای در حال توسعه می تواند جدی باشد. این مسئله نه تنها در کشورهای در حال توسعه بلکه در کشورهای توسعه یافته نیز می تواند نمود داشته باشد. از این رو مشکلات بی کاری می تواند نقش قابل ملاحظه ای در ایجاد تنش سیاسی و خشونت قومی و قبیله ای داشته باشد. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** نبود شغل مولد، بی ثباتی شغلی و نبود شبکه های ایمنی با تامین مالی بخش عمومی، بیکاری دراز مدت، سرانه مصرف و تعداد افراد زیر خط فقر، نوع و میزان یارانه دولتی دخیل، رضایت و اطمینان از درآمد، اشتغال و عدم بیکاری، عدالت، رشد اقتصادی مناسب، سیاستهای رفاهی، وجود درآمد پایه و مطمئن برای افراد.

¹ Personal security

² Political security

³ Economic security

امنیت غذایی:^۱ این نوع امنیت مبین این مسئله است که همه مردم در همه زمانها دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذای (تغذیه) اولیه (خوراک کافی و سالم) را داشته باشند. از نظر ملل متحد دسترسی به غذا در همه جا به عنوان یک مسئله تلقی نمی‌شود، بلکه مشکل اصلی غالباً به توزیع ناعادلانه غذا و فقدان توان خرید بر می‌گردد. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** عدم بر خورداری از خوراک، دسترسی ناکافی به منابع، خوراک مناسب، دسترسی به منابع کافی، دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذای اولیه (خوراک سالم و کافی)، توزیع ناعادلانه غذا و فقدان توان خرید، خشکسالی.

امنیت بهداشتی:^۲ این قسم از امنیت به مبارزه با آن دسته از ناامنی‌هایی می‌پردازد که در اثر شیوع امراض مسری و انگلی در مناطق آسیب پذیر و یا عواقب و پیامدهای سوء صنعتی شده کشورها بوجود می‌آید. به عبارتی امنیت بهداشتی به آزادی افراد از انواع بیماری ها و دسترسی آنان به مراقبتهای سلامتی اشاره دارد. در کشورهای در حال توسعه عوامل اصلی مرگ، بیماری های عفونی و انگلی هستند که سالانه ۱۷ میلیون نفر را از پای در می‌آورد. در کشورهای صنعتی عوامل کشنده مهم، بیماری های دستگاه گردش خون هستند که هر سال ۵/۵ میلیون نفر را می‌کشد. از نظر سازمان ملل متحد، در کشورهای در حال توسعه و صنعتی معمولاً تهدیدات نسبت به امنیت بهداشتی برای مردم فقیر در نواحی روستایی، بویژه برای کودکان بیشتر است. این مسئله عمدتاً به خاطر سوء تغذیه و تامین ناکافی دارو، آب پاکیزه یا دیگر ضروریات مراقبت بهداشتی است. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می توان در نظر گرفت عبارتند از:** بیماری های مسری و انگلی، بیماری های تهدید کننده حیات، نبود آب آشامیدنی سالم، آلودگی هوا، عدم دسترسی به تسهیلات و مراقبتهای سلامتی، سوء تغذیه، تامین ناکافی دارو، تعداد گروه های آسیب پذیر و میزان آسیب پذیری آنها، دلایل و میزان مرگ و میر در کشور، کیفیت، تعداد و نوع واکسن تزریقی به افراد جامعه، دسترسی افراد جامعه به خدمات بهداشتی آسان، مطمئن و ارزان، هزینه بهداشتی شهروندان، آب آشامیدنی سالم، دسترسی به مراقبتهای بهداشتی.

امنیت محیطی:^۳ انسانها برای آنکه بتوانند به رشد مطلوب خود دست یابند، نیازمند محیطی کاملاً سالم هستند. امنیت محیط زیست حفاظت مردم از اثرات تخریبی

¹ Food security

² - Health security

³ Environment security

کوتاه و بلند مدت طبیعی، تهدیدات دست ساخته در طبیعت، و تخریب محیط زیست طبیعی را مورد توجه قرار می‌دهد. نبود امکان دسترسی به منابع آب پاکیزه یکی از بزرگترین تهدیدات محیط زیست می‌باشد. در کشورهای صنعتی یکی از تهدیدات مهم، آلودگی هوا است. گرم شدن کره زمین که به خاطر انتشار گازهای گلخانه ای ایجاد شده است، یکی از موضوعات امنیت محیط زیست محسوب می‌گردد. **شاخصهایی که به عنوان منابع تهدید این بعد می‌توان در نظر گرفت عبارتند از:** کاهش دسترسی به آب، آلودگی آب، کاهش اراضی حاصلخیز، بیابان زایی، جنگل زدایی، آلودگی هوا، بلایای طبیعی، تخریب محیط زیست، گرم شدن کره زمین، جایگاه مواد خام در رشد اقتصادی و شیوه استفاده از مواد داخلی، اثرهای آلودگی های شیمیایی و خاک و آب کشاورزی و شرب، نسبت جمعیت شهری به روستایی، تعداد زلزله های به وقوع پیوسته طی ۲۵ سال اخیر، دسترسی به آب بهداشتی و سالم، وجود اراضی حاصلخیز، وجود محیط زیست سالم. [۱۶]

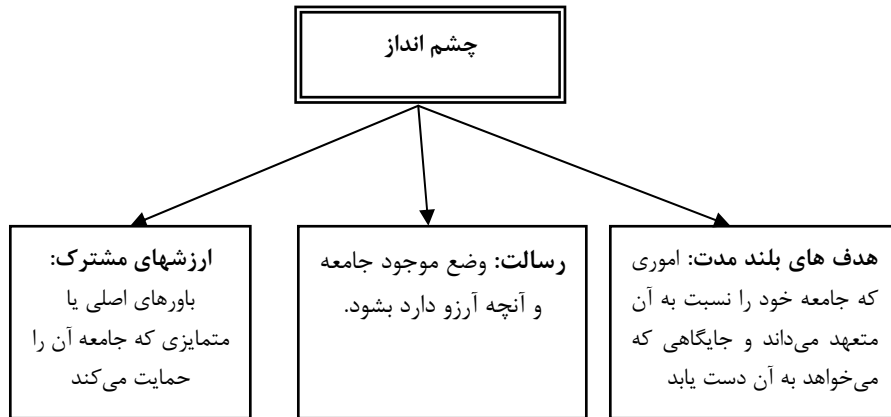
چشم انداز: اهمیت، ویژگی و مؤلفه‌ها

«چشم انداز^۱ عبارتست از تصویر مطلوب و آرمان قابل دستیابی جامعه در یک افق زمانی معین بلند مدت که متناسب با مبانی ارزشی و آرمانهای نظام و مردم تعیین می‌گردد.» [۱۷] از این رو چشم‌انداز برنامه بلند مدتی است که قرار است در چارچوب آن و در دوره های مشخصی (برنامه های کوتاه مدت و میان مدت)، اهداف بلند مدتی مد نظر قرار گیرد. [۱۸]

چشم انداز، اساسی ترین بیانیه از ارزشها، آرزو ها، و اهداف یک واحد ساختاری است که جایگاه کنونی آن را مشخص می‌کند و نقشه راهی از آینده ترسیم نموده و هنگامی که حس روشنی از هدف، سمت و سو، و آینده مطلوب خویش بدست آورده و نیز وقتی این تجسم در سطحی گسترده با کارکنان تسهیم شود، افراد خواهند توانست نقش خود را در این بین پیدا کنند.

---

^۱ - Vision

ویژگی های یک چشم انداز مطلوب

چشم انداز در عین اینکه در رابطه با آینده است، پیشگویی نیست و چه بسا آن گونه که در ابتدا تصور می شود، محقق نشود، چشم انداز در صورتی دست یافتنی و تحقق پذیر است که دارای ویژگی های زیر باشد:

- در حد معقول و منطقی، کمال گرایانه و آرمانی باشد.
- شادی بخش و برای ذی نفعان مطلوبیت داشته باشد.
- پیوند دهنده حال و آینده باشد و گذشته را آئینه عبرت قرار دهد.
- منبع الهام بخش باشد و بتواند روح تعهد، مسئولیت پذیری و اشتیاق را در مردم ایجاد نماید.
- انرژی های پراکنده مردم را متمرکز نموده و باعث وحدت و انسجام جامعه شود.
- توانایی بسیج همه امکانات و ظرفیت های موجود کشور را در راستای رسیدن به اهداف مورد نظر داشته باشد.
- ایستا و یک بار برای همیشه نباشد. [۱۹]

از زاویه های دیگر ویژگی های چشم انداز از نگاه مقام معظم رهبری اینگونه ترسیم شده است: "کارآمدی، تحرک بی وقفه، جهت دار بودن و حضور فعال در معاهدات و مجموعه ها و هسته های جهانی، تکیه بر نهضت نرم افزاری و تولید علم، تقویت روحیه ایمان و ایثار در مسؤولین و مردم، تبیین مبانی ارزشی و قانون اساسی منطبق بر خصوصیات جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی، داشتن مبانی برای مشارکت مردم و مشخص بودن هدف" [۲۰]

چشم انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران:

چشم انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران سندی است که برای اولین بار در تاریخ برنامه ریزی های کلان این کشور پس از طی فرایندی نسبتاً طولانی از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظامی با بکارگیری دهها نفر از خبرگان و کارشناسان تهیه و به تصویب رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران رسیده و دولت ابلاغ گردید. در جدول شماره ۱ یک متن سند به طور کامل ارائه شده است.

این سند از دو بخش تشکیل گردیده که در بخش اول که به عنوان بیانیه از آن یاد می گردد تصویری از ایران آینده را ارائه می دهد در بخش دوم که در غالب ۸ بند بیان گردیده ویژگی های جمهوری اسلامی ایران را در ابعاد مختلف تبیین می نماید.

هدف نهایی ترسیم شده در این چشم انداز رسیدن به سطح مناسب و تعریف شده ای از توسعه بوده که شاخصه آن را مقام اول در بین کشورهای منطقه در ابعاد مختلفی از جمله اقتصادی- سیاسی- علمی- فرهنگی منطبق با خصوصیات جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی قرار داده است. به طور کلی اهداف سند چشم انداز را می توان در چهار زمینه مشخص نمود: زمینه اقتصادی: توسعه یافته به همراه رشد مستمر اقتصادی، دستیابی به جایگاه اول اقتصادی منطقه، اشتغال کامل،، زمینه سیاسی: کارآمدی، تحرک بی وقفه، جهت دار بودن و حضور فعال در معاهدات و مجموعه ها و هسته های جهانی مورد نظر است. در زمینه علمی: نهضت نرم افزاری و تولید علم، در زمینه فرهنگی: تقویت روحیه ایمان و ایثار در مسئولین و مردم، تبیین مبانی ارزشی و قانون اساسی، در زمینه الگوی تدوین برنامه: منطبق بر خصوصیات جغرافیایی تاریخی و فرهنگی باشد. [۲۱]

تدوین و ابلاغ سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، گام نوین و مهمی در نظام برنامه ریزی کلان کشور به حساب می آید. امنیت انسانی از جمله مفاهیمی است که با نگاه نو به امنیت، ابعاد و مؤلفه های متفاوت و گسترده ای را با تاکید بر انسان در حوزه مطالعات امنیتی وارد ساخته است. به نحوی که با مطالعه مؤلفه های سند چشم انداز می توان مؤلفه های امنیت انسانی را در ابعاد مختلف آن شناسایی نمود و این خود نشان از توجه خاص مسئولین و سیاستگذاران به این وجه خاص امنیت است، که می تواند مناسب با محرومیت های مناطق شرق، شمال شرق کشور، و پوشش یافتن آن در تحقق اهداف تعیین شده، الگویی برای کشورهای پاکستان، افغانستان و ترکمنستان قرار گیرد.

جدول یک: سند چشم انداز جمهوری اسلامی در ۱۴۰۴ هجری شمسی

با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه ریزی شده و مدبرانه جمعی و در مسیر تحقق آرمانها و اصول قانون اساسی ، در چشم انداز بیست ساله، ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فن آوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل :

جامعه ی ایرانی در افق این چشم انداز چنین ویژگیهایی خواهد داشت:

۱- توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی، با تاکید بر: مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادیهای مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان ها ، و بهره مند از امنیت اجتماعی و قضایی.

۲- برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی.

۳- امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه جانبه و پیوستگی مردم و حکومت.

۴- برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تامین اجتماعی، فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره مند از محیط زیست مطلوب.

۵- فعال، مسئولیت پذیر، ایثارگر، مومن ، رضایت مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه ی تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن.

۶- دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه ی آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تاکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

۷- الهام بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم سالاری دینی، توسعه کارآمد، جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تاثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه های امام خمینی (ره).

۸- دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت.

تبیین مفهومی و کارکردی مولفه‌های امنیت انسانی سند چشم انداز

تحلیل محتوای سند اعم از بیانیه و ویژگی های چشم انداز و انطباق آن با مولفه های امنیت انسانی کدهایی را بدست داده که توجه به آن رویکرد کارشناسان و جایگاه امنیت انسانی را تجلی می سازد. گستردگی سطح و عمق مباحث مربوط به مولفه های امنیت انسانی می طلبد که صرفاً به بحث اجمالی پیرامون برخی از این مولفه ها در این مقاله پرداخته شود، و از ورود به بحث به طور تفصیلی و همه مولفه ها اجتناب خواهد شود.

امنیت جامعه و چشم انداز ۱۴۰۴:

۱- بهره‌مندی از «امنیت اجتماعی» (ویژگی اول چشم انداز)

امنیت اجتماعی به قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب و هویت و عرف ملی، با شرایط قابل قبولی از تحول مربوط است منظور از امنیت اجتماعی عمدتاً این است که افراد جامعه در زندگی و مناسبات اجتماعی‌شان، از تمام تهدیدها و اقدامات خلاف قانون؛ چه از جانب افراد، چه از جانب گروه های سیاسی و چه از جانب حکومت و عمال آن، فارغ و آسوده باشند. ایجاد نظم و مکانیزم اجتماعی تعریف شده در حین عبور و مرور مردم در مراکز عمومی و دفاع از مردم و برخورد با باندهای تبهکار، با هدف استقرار امنیت پایدار در سطح کشور از مظاهر امنیت اجتماعی به حساب می رود.

۲- بهره‌مند از «امنیت قضایی» (ویژگی اول چشم انداز)

احترام و التزام به قانون از نخستین شرایط قوام جامعه و ایجاد نظم و امنیت فردی و اجتماعی است. برنامه‌ریزی‌های دراز مدت به منظور ایجاد امکان تحول و رشد، تنها در جایی میسر است که قانون، نظم و امنیت، ثبات و امید به آینده و اعتماد متقابل حکم فرما باشد. [۲۲]

۳- برخورداری از «تامین اجتماعی» (ویژگی چهارم چشم انداز)

تامین اجتماعی یکی از مناسب‌ترین راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی و حفظ حرمت و کرامت انسانهاست که اصول و مبانی آن ریشه در تعالیم اصیل اسلامی دارد. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصل ۲۹)، تامین اجتماعی یک حق همگانی دانسته شده دولت مکلف است آن را، هم از طریق به کارگیری درآمدهای عمومی و هم با استفاده از

منابع حاصل از مشارکت مردم، برای یک یک افراد جامعه تامین کند. در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله نظام جمهوری اسلامی هم رویکرد برخورداری از تامین اجتماعی، فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر و فساد است. عدالت هم به بیانی عبارت از برابرتر کردن دسترسی افراد به موقعیت‌های مد نظرشان است و از این رو تامین اجتماعی ابزاری در خدمت عدالت است.

۴- بدور از « تبعیض » و برخوردار از « عدالت اجتماعی » (ویژگی چهارم)

و ویژگی اول چشم انداز)

یکی از مهمترین بخش‌های این سند، عدالت اجتماعی و فقرزدایی است و این مسئله از قله‌های سند چشم‌انداز است. برای این که باید جامعه از لحاظ معاش و نیازهای ضروری مطمئن باشد. معلوم است که جامعه نباید نسبت به اموری مانند؛ مسکن، خوراک، تحصیل، درمان و مانند آن، نگران باشد. البته سطح بالای رفاه فقط در مسابقه به دست می‌آید، ولی امور ضروری باید برای همگان تأمین باشد. در تقسیمات برخورداری، بخشی از مردم زیر خط فقر هستند. بخشی طبقه متوسط اند و بخش سوم جزو متمکنان و مرفهان جامعه می‌باشند. هدفی که در برنامه توسعه دنبال شده، این است که طبقات پایین و زیر خط فقر به سطح طبقات متوسط برسند و طبقات متوسط هم از یک زندگی پایدار و معیشت قابل قبول برخوردار شوند. در کنار این‌ها طبقاتی هستند که جزو آسیب دیدگان اند و این‌ها در همه بخشها هستند. این دسته هم باید با حمایت‌های ویژه، معیشت مطلوب داشته باشند. بخشی دیگر از جامعه، در نقاط محروم و روستاها هستند که از نظر جغرافیایی، آسیب دیده و یا عقب مانده‌اند. برای آنها هم سیاست توازن جغرافیایی در نظر گرفته شده تا با بودجه‌ها و هزینه‌های خاص، در وضعیتی قابل قبول قرار گیرند. [۲۳] بدیهی است اهداف سند چشم انداز بدون توجه به چنین مولفه‌هایی دست یافتنی نخواهد بود و همانطور که پیش از این نیز ذکر گردید این مولفه‌های از جمله مولفه‌های امنیت انسانی هستند که تحقق آنها ارتباط مستقیمی با دیگر ابعاد توسعه خواهد داشت.

۵- برخوردار از «نهاد مستحکم خانواده» (ویژگی چهارم چشم انداز)

کارکرد نهاد خانواده در میان سایر نهادهای اجتماعی در رفتار و هویت سازی به طور برجسته ای اثر گذار و دارای نقش بی بدیل یا کم بدیل است. نهاد خانواده به ویژه در جامعه ایرانی و مسلمان، دارای کانون گرم عاطفی است نقش کارکردی آن همواره مقوم هویت و امنیت اجتماعی بوده است. از این رو جایگاه نهاد خانواده در درون ساخت نظام

اجتماعی بسیار رفیع و دارای آثار غیر قابل انکار در اغلب حوزه ها به ویژه امنیت اجتماعی می باشد. [۲۴]

۶- برخوردار از «فرصتهای برابر» (ویژگی چهارم چشم انداز)

یکی از مهمترین راهبردهای کلان بودجه مورد توجه دولت نهم در سال جاری؛ بسط و تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر است. اما بدیهی است که توسعه و تعالی همه جانبه در همه حوزه های دیگر اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بدون توجه به ایجاد فرصتهای برابر برای همه اقشار مثر ثمر نخواهد بود.

۷- متکی بر «اصول اخلاقی» (ویژگی اول چشم انداز)

جامعه اخلاقی گرا برای پیمودن شیوه و سبک زندگی سالم، نیازمند الگو و مدل مناسب است. این الگو و مدل در قرآن کریم، پیامبر اکرم(ص) است. پیامبر اکرم(ص) از سوی خدا با بهترین منزلت های اخلاقی معرفی شده است. پیامبر اکرم(ص) خود را به عنوان رسول و سفیر الهی مأمور به تعلیم انسان و ساختن یک جامعه اخلاقی می داند. ایشان علاوه بر مأموریت تربیت انسان و جامعه، وظیفه مهم تحول بخشیدن و تقدیر رفتار و اخلاق مردم به سمت بهترین و بالاترین اعمال و اخلاقیات را برعهده داشت. از این روز سیره رسول اکرم(ص) - قول و فعل او- منبع اصلی برای معنا کردن، معرفی و عینیت بخشیدن به جامعه اخلاقی رو به تعالی است. تربیت افراد جامعه مهمترین مسأله دین است. مهمترین کار و کانونی ترین رسالت پیامبر، آموزش و تربیت جامعه است. همان گونه که ایشان می فرمایند، کار پیامبری برطرف کردن نقص و کاستی وجود بشر و تمامیت بخشیدن به کرامت های اخلاقی آدمی است. در جامعه اخلاقی انسانها با احساس آرامش و امنیت و بدون دغدغه زندگی خواهند کرد لذا این مولفه بهترین کارکرد را در بعد امنیت اجتماعی برعهده خواهد داشت.

۸- برخوردار از «سرمایه اجتماعی» (ویژگی دوم چشم انداز)

یکی از مؤلفه های ذکر شده در سند چشم انداز که ظاهراً برای نخستین بار در سیاستهای کلان کشور به کار رفته است، مؤلفه سرمایه اجتماعی است. در سند چشم انداز، در بند دوم ویژگیهای جامعه ایرانی در افق بیست ساله، ایران کشوری معرفی شده است که متکی بر (سهم برتر منابع انسانی و) سرمایه اجتماعی در تولید ملی است. سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوپدید در حوزه مطالعات اقتصادی و اجتماعی در سطح جهان و در داخل کشور

است. توجه نظریه پردازان توسعه به سرمایه اجتماعی از نشانه های تحول در نظریه های توسعه است

سرمایه اجتماعی را به گونه های مختلف تعریف کرده اند: مشارکت برای افزایش رفاه اجتماعی؛ توانایی به دست آوردن منابع و داراییها از طریق شبکه های اجتماعی؛ مجموعه شرایط و قواعد اخلاقی - اجتماعی و رفتاری که به طور ضمنی رفتار افراد را شکل می دهد؛ شبکه ای از روابط فردی و گروهی؛ شبکه اجتماعی و ارزشمندی آن و سودبری از آن؛ ماده خام جامعه مدنی که از تعامل روزمره افراد به دست می آید؛ درک، هنجارها و ارزشهای مشترک برخاسته از شبکه اجتماعی؛ نهادها، روابط و هنجارهایی که کیفیت و کمیت کنش و واکنشهای اجتماعی در جامعه را شکل می دهد. [۲۵] این مولفه علاوه بر اینکه با بعد اجتماعی مرتبط می باشد به طور غیر مستقیم در ارتباط با دیگر ابعاد نظیر بعد اقتصادی نیز می باشد.

امنیت شخصی و چشم انداز ۱۴۰۴:

۱- «حفظ کرامت انسان ها» (ویژگی اول چشم انداز)

عزت و کرامت انسانی، که خداوند با تعبیر (و لقد کرما بنی آدم...) او را ستایش می کند و وقتی که او را می آفریند به خودش تبریک می گوید: (فتبارک الله أحسن الخالقین) این سند برای حیات چنین انسانی است. هدف از کرامت انسانی رعایت حقوق بشری، احترام به ارزش های انسانی، روش و سلوک نیک در برابر شخص و اجتناب از توهین، عقده و سایر رفتار غیر انسانی میباشد. کرامت انسان به عنوان یک اصل مهم و جزء ماهیت انسان قابل قبول تمامی ادیان، عقاید و مسلک ها بوده و شمار قابل توجهی از نظام های حقوقی و مکتب های اخلاقی آن را پذیرفته و همه انسان ها را به رعایت این حق در برابر همدیگر مکلف دانسته اند. قانون اساسی ج.ا.ایران نیز در بند ۶ از اصل دوم در این خصوص چنین عنوان می کند که: «کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسیولیت او در برابر خدا، که از راه : الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین سلام الله علیهم اجمعین، ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنها، ج - نفی هر گونه ستمگری و ستم کشی و سلطه گری و سلطه پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را تامین می کند.»

۲- «حفظ حقوق انسانها» (ویژگی اول چشم انداز)

طبق اصول ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۳۲ و ۳۸ قانون اساسی حیثیت، جان، مال و حقوق و مسکن افراد از تعرض مصون است. داشتن عقیده و تفکر مورد احترام قانون است، تفتیش عقاید ممنوع شده و صرف داشتن عقیده موجبی برای مؤاخذه افراد و تعرض به آنان نیست. کسی را نمی توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون تعیین می کند. شکنجه برای گرفتن اقرار یا کسب اطلاع نارواست و عامل آن مستحق مجازات شناخته شده و هتک حرمت و حیثیت بازداشت شدگان یا زندانیان یا تبعید شدگان به هر صورت ممنوع است و اقامت اجباری افراد هم جز به موجب قانون ممکن نیست.

۳- بهره‌مندی از «امنیت قضایی» (ویژگی اول چشم انداز)

مصادیق امنیت فردی و حقوق مورد شناخت آن در پرتو بهره‌مندی از امنیت قضایی میسر است که در بند ۱۴ اصل سوم قانون اساسی، تأمین امنیت قضایی عادلانه پیش بینی شده است. همچنین اصول قضایی قانون اساسی که تأمین کننده امنیت قضایی است به شرح زیر می باشد: طبق اصل ۶۱ اعمال قوه قضائیه باید طبق موازین اسلامی باشد. طبق اصول ۱۵۶ تا ۱۵۹ دادگستری، محل تظلمات عمومی است و نظارت بر حسن اجرای قوانین و تحقق عدالت بر عهده دادگستری است. طبق اصل ۱۶۵ مجازات باید علنی باشد مگر در موارد استثنایی که قانون مقرر می کند. طبق اصل ۱۶۶ احکام دادگاهها باید مستند به مواد قانون و اصولی باشد که براساس آن حکم صادر شده است. طبق اصل ۱۶۷ قاضی موظف است حکم هر دعوا را جست و جو کند و به هیچ بهانه نمی تواند از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع کند. طبق اصل ۱۶۹ که اصل قانونی بودن جرم است و فعل و ترک فعلی به استناد قانون مؤخر جرم حساب نمی شود. طبق اصل ۱۷۱ جبران خسارات مادی و معنوی ناشی از اشتباه قاضی پیش بینی گردیده است.

بهره‌مندی از امنیت قضایی می‌تواند مواردی از قبیل: افزایش مشارکت مردم و نهادهای مدنی در حوزه قضایی، رسیدگی به دعاوی در نهادهای شبه قضایی و تقویت شوراهای حل اختلاف، بهبود کارایی و اثربخشی نظام قضایی، ارتقای خدمات ثبتی، بهبود سطح بهداشتی و درمان و ارتقای سطح آموزش و غنی سازی اوقات زندانیان، تسریع در سنددار کردن املاک روستائیان را شامل شود. فر در صورت وجود امنیت قضایی است که می‌تواند از امنیت شخصی بهره‌مند گردد.

۴- تاکید بر « آزادی های مشروع » (ویژگی اول چشم انداز)

در این خصوص در اصول مختلف قانون اساسی نیز بر آزادی های مشروع مردم تاکید شده است و آزادی های مشروعی برای مردم در حوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... قائل شده است. البته همانگونه که در سند چشم انداز ۱۴۰۴ عنوان شده آزادی های مشروع متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی است.

امنیت سیاسی و چشم انداز ۱۴۰۴:

۱- «حفظ حقوق انسان» (ویژگی اول چشم انداز)

همانطور که در قانون اساسی ج.ا. ایران و نیز مواد قانون برنامه چهارم توسعه اشاره شده است، حق طبیعی هر فرد برای بهره مند شدن از حداقل استاندارد رفاه اقتصادی و امنیت، حقوق اجتماعی با خدمات رفاهی است که شامل دسترسی به تسهیلات بهداشتی و درمانی، تامین اجتماعی، حقوق ایام بیکاری و تعیین دستمزد و ... است، بنابراین هر عاملی که امنیت اقتصادی، بهداشتی، زیست محیطی، سیاسی، غذایی، فردی و ... انسانها را تهدید کند؛ می تواند زمینه ساز مسایل و مشکلاتی باشد که پس از آن، امنیت ملی را در معرض مخاطره قرار می دهد. از این رو، افزایش امنیت از طریق حفظ حقوق انسانها و تامین حداقل نیازهای اساسی آنها، تنها راه حفظ انسجام ملی برای مقابله با تهدیدهای خارجی یا حتی پیشگیری از این تهدیدهاست که در غیر اینصورت این موضوع خود می تواند به عنوان تهدیدی برای انسانهایی که درون مرزهای یک کشور زندگی می کنند تلقی گردد.

۲- جامعه ای «به دور از فساد» (ویژگی چهارم چشم انداز)

رهبر معظم انقلاب اسلامی در ابلاغ سیاستهای کلی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران موضوع مبارزه با فساد و پیشگیری از فساد را مورد توجه قرار داده اند به گونه ای که در بندهای ۱۲ و ۱۷ در خصوص مبارزه با فساد و نیز پیشگیری از فساد اداری و مبارزه و تنظیم قوانین مورد نیاز در این زمینه تاکید دارند: بند ۱۲- تلاش در جهت تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصتهای برابر و ارتقا سطح شاخصهایی از قبیل آموزش، سلامت، تأمین غذا، افزایش درآمد سرانه و مبارزه با فساد و بند ۱۷- اصلاح نظام اداری و قضایی در جهت افزایش تحرک و کارایی، بهبود خدمت رسانی به مردم، تأمین کرامت و معیشت کارکنان، به کارگیری مدیران و قضات لایق و امین و تأمین شغلی آنان، حذف یا

ادغام مدیریتهای موازی، تأکید بر تمرکز زدایی در حوزه‌های اداری و اجرایی، پیشگیری از فساد اداری و مبارزه با آن و تنظیم قوانین مورد نیاز.

امنیت اقتصادی و چشم انداز ۱۴۰۴

۱- «توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی» (بیانیه چشم انداز)

هرچند یک هدف به شمار آمده که تحقق آن مستلزم برداشتن گامهای تعیین کننده ای مرتبط با سایر ابعاد و حوزه های چشم انداز به حساب می آید ولی خود به خود می تواند تامین کننده بخش قابل توجهی از امنیت انسانی متکی به سطح عمومی اقتصادی یک کشور به حساب آید.

۲- برخوردار از «فرصت های برابر» (ویژگی چهارم چشم انداز)

کارکردهای مختلف اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی دارد عمدتاً رویکردی اقتصادی داشته و زمینه ساز بهره‌مندی آحاد جامعه را از منابع ملی به ویژه در زمینه بهره‌مندی های اقتصادی فراهم می آورد.

۳- برخوردار از «توزیع مناسب درآمد» (ویژگی چهارم چشم انداز)

می توان از مولفه برخوردار از توزیع مناسب درآمد به عنوان یکی از مولفه های مهم بعد اقتصادی امنیت انسانی نام برد. یکی از معیارهای مهم در سنجش درجه توسعه یافتگی یک اقتصاد، بررسی و تحلیل الگوی توزیع درآمد میان این کشورهاست. به عبارت بهتر، بیشتر بودن درآمد یا تولید ناخالص ملی سرانه یک کشور، الزاماً مؤید برخورداری بیشتر آحاد جامعه مزبور از مواهب مادی نیست. بنابراین لازم است مشخص شود درآمد فوق چگونه بین افراد جامعه و گروه های مختلف درآمدی توزیع شده است. این معیار علاوه بر جنبه مطلق توسعه یافتگی (میزان درآمد سرانه) به جنبه های نسبی (نسبت بهره مندی اقشار گوناگون) نیز توجه می کند. به طور کلی ایده اساسی توزیع مجدد درآمد همراه رشد آن است که سیاست های دولتی باید سعی کند که الگوی توسعه را طوری شکل دهد که تولیدکنندگان کم درآمد، فرصت های کسب درآمد بهبود یافته را بیابند و همزمان منابع لازم را دریافت کنند تا از آنها منتفع شوند. در طی چند دهه گذشته، رهیافت توزیع مجدد

همراه با رشد در میان کسانی که می خواهند رفاه جهان توسعه نیافته فقیر را بدون انقلاب شدید اجتماعی بهبود بخشند، توجه بسیاری را به خود جلب کرده است.

۴- به دور از «فقر» (ویژگی چهارم چشم انداز)

یکی از مولفه های تهدید کننده امنیت انسانی فقر است تحولات اقتصادی و اجتماعی، بحران های اقتصادی، افزایش بیکاری و افزایش تعداد جمعیت زیر خط فقر در دوره های رکود و تورم شدید از جمله عوامل مهم در ازدیاد جرایم، خودکشی و اختلالات روانی، اعتیاد و طلاق و سایر آسیب های اجتماعی محسوب می شود. وقوع این مسایل توجه کلی به حل نسبی مشکلات یاد شده را از طریق توسعه برنامه های رفاهی و تأمین اجتماعی ضروری کرده است.

۵- به دور از «تبعیض» (ویژگی چهارم چشم انداز)

به این مفهوم که افراد یک جامعه برای کسب شغل، آموزش، و ارتقای اجتماعی، صرف نظر از موقعیت فردی از شرایط برابر برخوردار باشند. برای توفیق در این خصوص باید توجه خاصی به دیگر مولفه ها نظیر مبارزه با فساد و نیز عدالت اجتماعی شود.

۶- برخوردار از «رفاه» (ویژگی چهارم چشم انداز)

رفاه اجتماعی دامنه وسیعی از فعالیت ها و برنامه هایی را که تحت نظارت و با کمک دولت برای بهزیستی افراد و جامعه انجام می شود، در بر می گیرد. همانگونه که ملاحظه می شود توفیق هر یک از مولفه ها و تأمین امنیت انسانی نیاز مند تحقق دیگر مولفه می باشد به عبارتی همه مولفه ها دارای ارتباط مستقیم با یکدیگر بوده و تحقق امنیت انسانی کامل تنها با تحقق همه مولفه های سند چشم انداز میسر خواهد بود.

۷- رسیدن به «اشتغال کامل» (ویژگی ششم چشم انداز)

شکی نیست که بیکاری از مهمترین چالش های اقتصادی کشور است که اگر درمان نشود ابعاد اجتماعی و سیاسی وسیعی پیدا خواهد کرد. بنابراین لازم است همواره افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به عنوان یکی از اصلی ترین اهداف برنامه های اقتصادی مدنظر سیاستگذاران باشد.

۸- «ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه» (ویژگی ششم چشم انداز)

این مولفه از طریق خلق فرصتهای شغلی جدید و سهمیم کردن اقشار بیکار و بی درآمد در واحدهای بهره برداری با اشکال تعاونی و یا سهامی عام و خاص و ... در جهت تحقق عدالت محقق خواهد شد.

امنیت غذایی و چشم انداز ۱۴۰۴

۱- برخوردار از «امنیت غذایی» (ویژگی چهارم چشم انداز)

امنیت غذایی جامعه هنگامی تامین می‌شود که خطر دسترسی به غذای کافی در سطح خانوارها پایین باشد. از سوی دیگر، سلامت تغذیه‌ای زمانی حاصل می‌گردد که خطر عدم دسترسی به مواد مغذی لازم برای تامین حیات سلولی به حداقل برسد. دو تعریف مزبور از شباهت‌های زیادی برخوردارند. به علاوه، بسترهای حرکت جامعه برای دستیابی به آنها تداخل زیادی با یکدیگر دارند. به طور کلی، امنیت غذایی به توان مصرف غذا در سطح خانوار می‌پردازد و سلامت تغذیه‌ای بر تامین بالفعل مواد لازم برای حیات سلولی تکیه دارد [۲۶] علاوه بر این چالش‌های جدیدی مطرح شده اند که باقیمانده سموم، مواد شیمیایی افزوده شده، نحوه فرآیند، تاثیر سموم کشاورزی بر سلامت افراد و غیره از آن جمله است. حتی افراط در مصرف برخی از مواد غذایی چون چربی و نمک منجر به پدید آمدن چالش‌های فراوانی در حوزه سلامت افراد جامعه شده است، به طوری که هم اکنون یک سوم علت مرگ و میرها در کشور به دلیل بیماری‌های قلبی و عروقی است که عمدتاً نتیجه شیوه زندگی و نحوه تغذیه مردم است. در قانون برنامه سوم توسعه کشور، به موضوع ارتقای امنیت غذا و تغذیه توجهی خاص معطوف شده است. به این مساله به ویژه در ماده ۱۹۷ این قانون تاکید شده است. از این رو می‌توان عنوان داشت که:

- ناامنی غذایی تهدیدی بالفعل یا بالقوه علیه ارزش‌های بنیادی یک نظام است
- ناامنی غذایی محدودکننده دامنه انتخاب افراد است
- ناامنی غذایی محدودکننده گزینش مطلوب و معقول زندگی است
- ناامنی غذایی دال بر ناکارآمدی نسبی یک نظام سیاسی - اجتماعی دارد
- ناامنی غذایی در یک نظام سیاسی و اجتماعی ارزش‌های حیاتی و در نتیجه امنیت ملی آن را تحلیل خواهد برد [۲۷]

۲- به دور از «فقر» (ویژگی چهارم چشم انداز)

سوء تغذیه منتج از فقر است. هر عاملی که بر رشد دوره کودکی تاثیر منفی گذارد، آشکارترین اثر خود را بر ساختمان فیزیکی بدن بر جای خواهد گذاشت. این مساله را می توان به صورت گسترده ای در میان جوامع فقیر مشاهده نمود. [۲۸] از این رو مقوله فقر از جمله مولفه هایی محسوب می گردد که جند بعدی بوده و علاوه بر بعد اقتصادی و اجتماعی در بعد غذایی نیز مورد توجه می باشد از این رو در این دیدگاه، سوء تغذیه برآیند تداخل و تعامل کمبود مواد غذایی با مواردی چون فقر، مراقبت های بهداشتی و تحصیلات در نظر گرفته شده است. با این حال، علیرغم آن که افزایش درآمد موجب مصرف بهتر مواد غذایی می شود، ولی فقرزایی به تنهایی راه حل مشکل سوء تغذیه نیست، بلکه فرهنگ و سواد تغذیه ای اهمیت بیشتری دارد. بدیهی است، دسترسی به غذای کافی مستلزم توانمندی اقتصادی (رشد اقتصادی، توزیع درآمد و وضعیت فقر و رفاه جامعه) و دسترسی فیزیکی (بخش کشاورزی، بازرگانی و ...) است و هدف نهایی آن، در تامین سلامت و ارتقای بهره‌وری انسانی خلاصه می‌شود. [۲۹]

امنیت بهداشتی و چشم انداز ۱۴۰۴

۱- برخوردار از «سلامت» (ویژگی چهارم چشم انداز)

سلامت، محور عدالت و توسعه در تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور است و این امر بدون مشارکت تمامی نهادهای دولتی، غیر دولتی و مردمی میسر نمی‌شود. امنیت بهداشتی، جنبه‌های مختلفی دارد که مشتمل بر شوک‌های ناگهانی بر سلامت و اقتصاد کشور در اثر بیماری‌های نوظهور، وضعیت‌های اضطراری و بحرانی، تأثیر تغییرات آب و هوا یا بحرانی شدن شرایط محیطی، عوامل مخاطره‌آمیز بیولوژیک و خطرات بهداشتی حاد دیگر می‌باشد. پاسخ‌گویی به این تهدیدها نیازمند کار مردمی است تا در صورت وقوع، پاسخ‌گویی مؤثر و آمادگی لازم امکان‌پذیر باشد. از بین عوامل مختلف مؤثر بر سلامت جامعه، حدود ۱/۴ آن عواملی است که برنامه‌های آن توسط وزارت بهداشت پیگیری می‌شود؛ نظیر برنامه‌های غربالگری، واکسیناسیون، تأمین نیروی انسانی متخصص و مواردی از این قبیل. حال آن‌که نیمی از عوامل تأثیرگذار در سلامت جامعه، خارج از این حیطه و در حقیقت جزء عوامل اجتماعی هستند؛ نظیر دسترسی به آب آشامیدنی، سواد و امنیت اجتماعی. بی‌شک، اجرایی نمودن برنامه‌های سلامت همگانی در کشور به شدت نیازمند همکاری‌های بین‌بخشی و استفاده از توان تمامی بخش‌های جامعه است. [۳۰]

تغییر در آب و هوا تهدیدی جدی برای امنیت بهداشت انسانی است. از جمله تأثیرات بهداشتی تغییر در شرایط جوی و آب و هوا می‌توان به مرگهای ناشی از گرما و وجود آمدن سیل‌ها و طوفان‌ها اشاره کرد. مطالعات نشان داده است که شرایط جوی از قبیل درجه حرارت، بارش باران و موجود بودن آب بر انتقال، شدت و پخش بیماری‌های عفونی از قبیل اسهال، تمامی بیماری‌های منتقل شونده از طریق حشرات یا جوندگان مانند مالاریا، تب دانگ و آلودگی به فیلاریا اثرگذار است. همچنین شرایط جوی نقش بسیار مهمی در تولید محصولات کشاورزی ایفا می‌کند. برای امنیت بهداشتی احتیاج به یک سری نیازهای اساسی محیطی می‌باشد که تغییر در آب و هوا موجب از بین رفتن چنین نیازهایی از جمله آب شیرین (از طریق کاهش بارش باران، افزایش تبخیر و ذوب شدن یخچالهای طبیعی که به مقوله منابع آب شیرین برای جوامع بزرگ می‌باشد)، زمین‌های حاصلخیز (از طریق خشکسالی و بایر شدن)، هوای تمیز (از طریق افزایش آلودگی هوا) و پناهگاه (از طریق افزایش سطح آب و همچنین افزایش تغییر در شدت بلایای طبیعی) می‌شود. [۳۱]

وزارت بهداشت با توجه به سند چشم‌انداز و بند دوازدهم سیاستهای کلی برنامه چهارم توسعه مکلف است در جهت تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر و ارتقاء سطح شاخص‌هایی از قبیل آموزش، سلامت، تامین غذا، افزایش درآمد سرانه و مبارزه با فساد، تلاش کند.

امنیت محیطی و چشم انداز ۱۴۰۴

۱- بهره مند از «محیط زیست مطلوب» (ویژگی چهارم چشم انداز)

"محیط زیست مطلوب عبارت است از شرایط فیزیکی، شیمیایی، زیستی، اجتماعی و روانی-اجتماعی که انسان بتواند در آن زندگی سالم و رو به رشدی داشته باشد" [۳۲] در همین راستا سازمان محیط زیست، سند جامع زیست محیطی را با دید کلان و بر اساس اصل پنجاهم قانون اساسی، سند چشم‌انداز ۲۰ ساله و آموزه‌های دینی تهیه و تنظیم کرده است. بر این اساس محیط زیست مطلوب در این سند، به صورت مجموعه زیستگاه‌های طبیعی و انسانی به نحوی که وضعیت طبیعی سیمای مناظر، زیست‌بوم‌ها، زیست‌مندان و ذخایر ژنتیکی، منابع و عناصر حیاتی (هوا، آب، خاک) آن حفظ شده و جسم و روان انسان‌ها و جوامع انسانی از سلامت و صحت مطلوب برخوردار باشند، تعریف شده است. زیستگاه در این سند به دو زیرمجموعه زیستگاه طبیعی مطلوب و زیستگاه انسانی مطلوب تقسیم شده است. [۳۳] بر این اساس سند ملی محیط زیست به منظور برخورداری از

سلامت و رفاه، امنیت غذایی، تامین اجتماعی، حفاظت از محیط زیست و بهره مندی از محیط زیست مطلوب تدوین شده است. بنا بر اظهارات معاون طبیعی سازمان حفاظت محیط زیست، سند ملی محیط زیست دارای هفت هدف کلی است: دستیابی به محیط طبیعی مطلوب، دستیابی به محیط زیست انسانی مطلوب، ارتقای جایگاه محیط زیست، تنویر افکار عمومی، استقرار نظام اقتصادی محیط زیست در کشور، پژوهش و آموزش های تخصصی، دستیابی به جایگاه مطلوب در سطح منطقه و بین المللی از جمله اهداف این سند ملی محیط زیست است. [۳۴]

نتیجه گیری

در تحلیل انجام شده بر متن و بیانیه و همچنین ۸ بند ویژگی های سند چشم انداز در مجموع ۶۵ واژه و ۶۸ مولفه مورد بررسی قرار گرفت که از این تعداد به ترتیب ۲۸ واژه و مولفه را به طور مستقیم و ۱۲ واژه و مولفه به طور غیر مستقیم اثرگذار بر امنیت انسانی تشخیص داده شد. از این میزان مولفه امنیت جامعه ۲۸/۵٪ و مولفه امنیت اقتصادی ۳۲٪ هرکدام بیشترین سهم را از چشم انداز به خود اختصاص داده بودند. نحوه و میزان ارتباط واژه ها و مولفه های تشکیل دهنده سند چشم انداز را می توان در قالب جدول شماره ی دو ترسیم نمود.

جدول دو: نحوه و میزان ارتباط واژه ها و مولفه های تشکیل دهنده سند چشم انداز

ردیف	ابعاد امنیت انسانی	تعداد مولفه های مستقیم	تعداد مولفه های غیر مستقیم	مصادیق مولفه های مستقیم
۱	امنیت جامعه	۸	۴	امنیت اجتماعی، امنیت قضایی، تامین اجتماعی، عدم تبعیض، عدالت اجتماعی، امن، نهاد مستحکم خانواده
۲	امنیت شخصی	۴	۱	حفظ کرامت انسانها، حفظ حقوق انسانها، آزادی های مشروع، امنیت قضایی
۳	امنیت سیاسی	۳	۲	حفظ حقوق انسانها، مردم سالاری دینی، به دور از فساد
۴	امنیت اقتصادی	۹	۱	به دور از فقر، اشتغال کامل، تامین اجتماعی، ارتقاء نسبی سطح درآمد، برخوردار از فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، برخوردار از رفاه، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، به دور از تبعیض
۵	امنیت غذایی	۲	۱	امنیت غذایی، به دور از فقر
۶	امنیت بهداشتی	۱	۲	برخوردار از سلامت
۷	امنیت محیطی	۱	۱	محیط زیست مطلوب
	جمع	۲۸	۱۲	

منابع

1. Tadjbakhsh, Shahrbanou «Human Security: Concepts and Implications, with an application to post-intervention challenges in Afghanistan» center for peace and conflict resolution, sciences po. September 2005. Available at: http://www.ceri-sciencespo.com/publica/etude/etude117_118.pdf

۲. توماس، کارولین، حکومت جهانی، توسعه و امنیت انسانی، ترجمه مرتضی بحرانی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۲، ص ۲۶.
۳. قاسمی، محمد علی « امنیت انسانی: مبانی مفهومی و الزامات راهبردی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هشتم، زمستان ۱۳۸۴، ص ۸۲۴
۴. مدنی، سعید، «درباره لایحه برنامه چهارم توسعه (۲۱): نقد و بررسی برخی مواد بخش اجتماعی»، گزارش شماره مسلسل: ۶۹۱۳ دفتر بررسی های اقتصادی، اردیبهشت ماه ۱۳۸۳ قابل دسترس در:
<http://mellat.majlis.ir/archive/1383/fourthprogram/researchcenter/6913.htm>
۵. اسماعیلی، رضا « سرمایه اجتماعی و اهداف سند چشم انداز توسعه ایران در افق ۱۴۰۴ ه.ش»، ارائه شده در همایش ملی سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ج.۱. ایران، مجمع تشخیص مصلحت نظام، اسفند ۱۳۸۵، صص ۱-۲ قابل دسترس در: <http://www.birtak.com/pdf/1001404/>
۶. همان، صص ۲-۳
7. Bajpai, kanti, the idea of human security , international studies , 2003; 40: 195 , p219
8. Alkire, Sabina, "A Conceptual Framework for Human Security", Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE, Queen Elizabeth House, University of Oxford, 2003. p14. available at : <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf>
۹. کارولین توماس، ص ۲۶
۱۰. همان، صص ۲۵-۲۶
11. King, Gaey & Murray ,Christopher, "Rethinking Human Security", Political Sciences Quarterly, Vo.116,No.4, 2001-02, p.590 available at: <http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>
12. Ibib., p. 585
13. Alkire, Sabina, op.cit . p.1
14. King ,Gaey & Murray, Christopher, op.cit . p. 590
15. Alkire,Sabina, op.cit , p13 and see: Richard Jolly and Deepayan Basu Ray , The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates, National Human Development Report Unit ,May 2006. p 5 available at http://hdr.undp.org/en/media/Human_Security_GN.pdf &

sudha venu menon "human security: concept and practice" available at: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/2478>

16. Mani, devyani "human security: concept and definitions", 32nd International Training Course in Regional Development, UNCRD. Nagoya, Japan. PP.5-6 Available at: http://www.uncrd.or.jp/hs/doc/04a_10jun_mani_concept.pdf & «Human Security», wikipedia, the free encyclopedia; available at: <http://en.wikipedia.org>

۱۷. چشم انداز بخش نفت و گاز ، قابل دسترس در : http://www.nioc.ir/pshr/Documents/cheshm_andaz_naft_gaz/cheshm_andaz_naft_va_gaz.pdf

۱۸. شفیعی ، سعیده ، محمد حسن صبوری دیلمی ، «هدفهای سند چشم انداز بیست ساله کشور در بخش نفت و گاز؛ چالشها و محدودیتهای پیش رو»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال بیست و دوم، شماره نهم و دهم، خرداد و تیر ۱۳۸۷ ، ص ۱۷۵

۱۹. صادق پور ، جعفر « جنبه های نظری سند چشم انداز (مفاهیم و نظریه ها)»، ارائه شده در همایش ملی سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ج.ا.ایران، مجمع تشخیص مصلحت نظام، اسفند ۱۳۸۵، ص ۵ قابل دسترس در:

<http://www.birtak.com/1404/131.pdf>

۲۰. ابوالحسنی ، ضرورت و چیستی چشم انداز، قابل دسترس در: www.aftab.ir

۲۱. زالی، علیرضا « دیدگاه های بهداشتی در سند چشم انداز بیست ساله کشور»، قابل دسترس در:

http://www.elib.hbi.ir/persian/public_health_ebook

۲۲. «امنیت قضایی و آسیب شناسی آن در ایران»، قابل دسترس در: www.aftab.ir

۲۳. حسین، مهدی پور «سند چشم انداز بیست ساله جمهور اسلامی ایران به روایت رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام»، فصلنامه حکومت اسلامی، سال دهم، شماره ۴ (پیاپی ۳۸)، زمستان ۱۳۸۴، صص ۴۰-۱۷ قابل دسترس در:

http://www.majlesekhobregan.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=1985&Itemid=30

۲۴. زمانی، علی اکبر « نقش و کارکرد نهاد خانواده در تامین امنیت اجتماعی»، فصلنامه دانش انتظامی، سال نهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۸۶، صص ۸۶-۶۳، ص ۸۴.

۲۵. الویری، محسن « سند چشم انداز توسعه و سرمایه اجتماعی»، مجله اندیشه صادق ، شماره ۱۱-۱۲، تابستان و پاییز ۸۲، قابل دسترس در:

http://www.isu.ac.ir/publication/Andesh-ye-Sadiq/Andesh-ye-Sadiq_11-12/Andesh-ye-Sadiq_11-1201.htm

۲۶. دغدغه غذا، قابل دسترس در:

<http://www.iraneconomics.net/fa/articles.asp?id=۲۳۰۵&magno=۹۲>

